

ІНТЕРАКТИВНА МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ОСНОВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються інтерактивні методики підготовки студентів до навчання школярів основам безпечної життєдіяльності в загальноосвітній школі. автором запропоновані рольові та імітаційні ігри, методика “Кейс-стаді”, дискусії та дискусії в стилі “ток-шоу”, міні лекції. виявлена ефективність використання інтерактивних методик у підготовці до професійної діяльності.

The article reviews the interactive techniques which were used for the students- future teachers training. Future teachers are getting ready for pupils training on the bases of human vital activity in elementary school. The role and imitation games, “case-study” technique, disputes and “talk-show” disputes, mini-lectures were proposed by author. It was revealed, that interactive techniques were effective for making-ready the students for their professional activity.

На межі тисячоліть проблема безпечної життєдіяльності стала однією з основних проблем світової спільноти. Організація Об'єднаних Націй визначила лейтмотивом своєї діяльності на найближчі роки, поряд з проблемами безпеки держав, вирішувати не менш гострі питання безпеки особи [8].

Події у Беслані, Росії, Туреччині та інші, що пов'язані з терористичними актами, пожежі у школах, повені, землетруси посилюють особливу актуальність вивчення основ безпеки життєдіяльності в закладах освіти. Надавати опір цим небезпекам, зберегти власне здоров'я і життя, а майбутнім педагогам – навчити школярів основам безпечної життєдіяльності – одне з пріоритетних завдань сучасної освіти.

Натомість у сучасному переліку педагогічних спеціальностей не має вчителя з безпеки життєдіяльності. Тому в вищих навчальних закладах України проводиться спеціалізація у викладанні „Основ безпечної життєдіяльності” для педагогів такого фаху, як фізика, хімія, трудове навчання тощо. Аналіз змісту Державного стандарту з курсу „Основи безпеки життєдіяльності” свідчить, що вчитель, який викладає цей предмет фактично повинен бути фахівцем із багатьох спеціальностей. Він повинен мати знання не тільки з фізики, хімії, біології, але й географії, історії, психології, соціології, фізичної культури та мати власний життєвий досвід, що є неодмінною умовою продуктивного вивчення учнями даного предмета.

Самими незахищеними в сучасних умовах залишаються діти: зниження імунологічних функцій організму, погіршення загального рівня здоров'я, необізнаність в питаннях безпечного поведіння у навколишньому, побутовому середовищі, різноманітність нових типів стосунків з оточуючими тощо. Приходячи до школи, учень намагається взяти максимальний об'єм знань, необхідний для його майбутнього життя. Не останню, якщо не першу, роль у становленні знань, вмінь, навичок школяра відіграє вчитель – фахівець, вчитель – мисливець, вчитель – консультант, вчитель – друг. Безпека життєдіяльності людини – багатоаспектна проблема і вирішити її можна, якщо здійснювати підготовку кожної людини до її розв'язання ще з дитинства за допомогою закладів освіти.

Процес модернізації національної системи освіти в Україні характеризується пошуками нових педагогічних технологій, що максимально сприяли б формуванню соціально активної, творчої особистості, здатної до самостійної регуляції власної життєдіяльності (В. Беспалько, І. Богданова, І.Бужина, Н.Дідусь, Е. Карпова, Н. Кічук, З. Курлянд, О.Прокопова, Р.Хмелюк, В. Шарко, В.Нестеренко та ін.). Значною мірою досягненню цієї мети сприяє введення до навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів предмета „Основи безпеки життєдіяльності”.

Навчання з безпеки життєдіяльності у вищих педагогічних учбових закладах повинно бути направлене, перш за все, на формування у майбутнього педагога культури щодо його безпеки, відповідних моральних цінностей, поглядів, поведінки тощо. Акценти переносяться на забезпечення комплексної безпеки людини на основі системного підходу, що включає екологічні, технічні, соціальні, психологічні та духовні засади. Це забезпечує не тільки адекватну реакцію на негативні фактори, але й дозволяє майбутнім педагогам ефективно розробляти методи усунення негативних факторів, запобігання небезпек та зменшення наслідків їх прояву.

Для того, щоб не відставати від вимог часу, в сучасній вищій школі здійснюється інтенсифікація освітнього процесу за допомогою включення інтерактивної методики навчання і створення психологічно комфортного середовища серед студентів – майбутніх педагогів [3]. Метою нашої статті є проаналізувати результати використання інтерактивних методик для підготовки студентів вищих педагогічних закладів до викладання основ безпеки життєдіяльності в загальноосвітніх школах.

П.Є. Решетніков зазначає, що сенс використання інтерактивної методики підготовки студентів взагалі і до викладання основ безпеки життєдіяльності в загальноосвітній школі полягає у:

- підвищенні пізнавальної активності студентів, зацікавленості навчальним процесом з курсу;
- розвитку ініціативи, творчого потенціалу особистості студента;
- створенні у майбутніх учителів настанови на творчу професійну діяльність, на постійний пошук;
- попередженні стомленості, створенні комфортного середовища для навчання і виховання особистості майбутнього педагога;
- формуванні оперативних професійних умінь [4].

Обов'язковими умовами інтерактивних методів навчання є висока активність студентів у навчальному процесі, опора на їхній суб'єктивний досвід, створення на заняттях проблемних ситуацій. Сутність інтерактивного навчання під час підготовки студентів до викладання основ безпечної життєдіяльності в загальноосвітній школі полягала в тому, що студенти і викладач були рівноправними, рівнозначними суб'єктами і знаходилися у постійній, активній взаємодії. Враховуючи зміст дисципліни „Безпека життєдіяльності” (БЖД), організація інтерактивного навчання була заснована на життєвих ситуаціях, спільному вирішенні проблем тощо.

Традиційні форми навчальної діяльності (лекції, семінарські та практичні заняття, консультації, іспити, заліки) мають обмежені можливості у зміні позиції студента. Тобто студент постійно знаходиться у позиції того, кого навчають. Інтерактивні форми навчання дають можливість студенту самореалізуватися, проявити себе у якості режисера, учителя, консультанта, організатора діяльності дітей чи однокурсників, у ролі учня, керівника, рятувальника тощо. І чим більше різноманітність функцій, які виконує майбутній педагог, тим більше різноманітність його уяви і усвідомленості з питань безпеки життєдіяльності. Розвитку підлягає безпосередньо особистість майбутнього фахівця, його розумова діяльність приймає системний характер, відпрацьовуються навички організації безпечної життєдіяльності себе і оточуючих.

На сучасному етапі розвитку науки про безпечну життєдіяльність людини, функція викладача у вищій школі і вчителя у загальноосвітній школі полягає не в передаванні знань, а у формуванні навичок здобувати їх. Спонукаючи студентів бути не спостерігачами, а активними учасниками тих процесів, що лягли в основу викладання курсу „Безпека життєдіяльності” у вищій школі, залучаючи їх до спільної діяльності, ми намагалися, по-перше, виробити здатність до пізнання та аналізу середовища існування людини, збереження власного здоров'я та психологічної рівноваги у повсякденні та під час надзвичайних ситуацій; по-друге, стимулювати пізнавальну активність і самостійність студентів; по-третє, допомогти оволодіти інтерактивними формами навчання школярів до безпечної

життєдіяльності. Досягти взаємодопомоги, плідної творчої роботи, співпраці викладача і студента можна лише за умови використання інтерактивних форм навчання і у вищій школі.

Проте, протягом нашої роботи були нерідко використані міні-лекції, які відрізнялися від повноформатних лекцій значно меншою тривалістю. Зазвичай міні-лекція не перевищувала 10-15 хвилин, і використовувалися для того, щоб: стисло донести нову інформацію до багатьох людей одночасно; розповісти, як виконувати якісь дії, що їх учасники згодом опануватимуть самі в ході практичних вправ; підвести результати роботи малих груп для всієї аудиторії [7: 32]. Перевагами міні-лекцій є: ефективність для використання у великих групах; не потребує великих витрат часу; можливість структурування матеріалу; контролювання логічної послідовності матеріалу; розподіл часу взагалі між окремими блоками зокрема; можливість здійснити систематизацію знань за короткий проміжок часу. Недоліками міні-лекцій можна зазначити: пасивну роль учасників; відсутність або слабкість зворотного зв'язку; підвищені вимоги до викладача; небезпека перевантаження аудиторії інформацією; діє тільки на слухові канали; рівень засвоєння матеріалу зазвичай низький [6: 63].

Теоретичний матеріал, який студент не міг би знайти у посібниках з курсу „Безпека життєдіяльності”, викладався протягом міні-лекцій. Навести такий вид навчання можна на прикладі теми: „Побутова безпека, принципи забезпечення”. Продовж міні-лекції викладач доводив до відома студентів про основні небезпеки, які можна зустріти вдома, правила забезпечення раціонального користування побутовими приладами, водою, електромережами, газом тощо. Після міні-лекції студенти доповідали про особисте побутове середовище, можливі недотримання правил техніки безпеки. Особлива увага приділялася безпеці дітей вдома, правилам користування побутовими електричними, газовими приладами, яким чином довести до відома дитини, що побут може нести у собі багато травм, ушкоджень тощо. Після міні-лекції за допомогою графічних завдань, студенти знаходили і давали пояснення щодо роз'яснення, виявлення, порушень правил безпеки вдома. Таким чином, за допомогою міні – лекцій, як традиційних форм навчання, ми мали змогу економити час на доведення інформації, а більше часу приділяти активній співпраці викладача і студентів.

Під час вивчення „Безпеки життєдіяльності” в Одеському національному університеті імені І.І.Мечникова і підготовки студентів до викладання основ безпечної життєдіяльності в загальноосвітній школі ми використовували переважно: рольові та імітаційні ігри, дискусії та дискусії в стилі ток-шоу, кейс-метод тощо.

Гра – це важлива форма життєдіяльності людини, а не вікова ознака. Сучасна психологія стверджує, що гра охоплює всі періоди життя людини. Людина з грою не розлучається все життя, змінюються лише її мотиви, форми проведення, ступінь вияву почуттів та емоцій [2: 64].

Модель навчання у грі – це побудова навчального процесу шляхом включення студента до гри (передусім ігрове моделювання явищ, що вивчаються). Серед ігрових форм навчання відрізняють ігри-вправи, ігрові дискусії, ігрові ситуації, навчально-рольові (ділові) ігри, імітаційні ігри тощо [2: 65]. Ми у навчальному процесі використовували імітаційні та рольові ігри.

Імітаційна гра являє собою модель типової реальної проблемної ситуації і по суті є модельним експериментом. Метою імітаційних ігор було ілюстрування певних явищ і подій, пошук практичного рішення для виходу зі складної ситуації. Наприклад, імітація пожежі у будинку чи у закладі освіти (за допомогою димових шашок) вимагала від студента знань щодо визначення першочергових дій, їх значення, можливого захисту не тільки себе, але й оточуючих, надання допомоги постраждалим від чадного газу, з опіками, правила евакуації керівника і підлеглих (вчителя і школярів відповідно). Імітація перелому кінцівки чи втрати свідомості студентами інших факультетів чи курсів (невдомих для даної групи студентів) дозволяла визначити швидкість мислення і адекватність дій студентів даної групи, їх спроможність надати першу медичну допомогу постраждалому із застосуванням підручних

матеріалів, які є в наявності у той же час. Імітація захвату заручників в аудиторії, демонструвала психологічний стан аудиторії, їх здатність чинити опір злочинцям.

У свою чергу рольова гра передбачає визначення ставлення студентів до конкретної життєвої ситуації, набуття шляхом гри конкретних навичок і досвіду безпечної поведінки в небезпечних ситуаціях. Розподіл ролей (наприклад, під час вибуху у приміщеннях різного типу і за участю людей різного фаху) проводився серед студентів групи: пожежники, медичний персонал, психологи, працівники рятувальних служб, керівники, вчителі, спостерігачі, вихованці тощо. Кожний студент, виконуючи свою роль, демонстрував навички надання допомоги постраждалим: організація транспортування, дезактивація можливих отруйних хімічних речовин у повітрі, застосування первинних матеріалів для гасіння пожежі і безпосередньо вогнегасники тощо. Таким чином, заняття, проведені у вигляді рольової гри, допомагали виробити власне ставлення до небезпечної ситуації, набутти практичного досвіду шляхом гри, сприяли розвитку критичного мислення, виховували спроможності знаходити й розглядати альтернативні можливості дій, допомагати своїм колегам.

Імітаційна та рольова гра виступали сходинками до практики. Ігри закладали навички поведінки у мінливих ситуаціях, виробляли динаміку адекватної поведінки. Гра являла собою імітацію практики, зосереджувала студентів на умінні, навичках тактиці поведінки.

У свою чергу, дискусія – це широке публічне обговорення спірної проблеми і є важливим засобом пізнавальної активності. Дискусія сприяє розвитку критичного мислення, дає змогу визначити власну позицію і допомагає сформуванню навички визначення власної позиції, поглиблює знання з обговорюваної теми [5]. Запитання – це головний інструмент керівника дискусії. Вони стимулюють процес колективного пошуку інформації, а тому заслуговують якнайпильнішу увагу. Джеймс Тербер слушно зауважив: „Краще знати кілька запитань, аніж усі відповіді”, але це суперечить відомому застереженню адвокатів: „Ніколи не ставте запитання, на яке ви не знаєте відповіді” [5].

Завдання викладача під час дискусії на наших заняттях полягало не в тому, щоб він знав усі відповіді, а в тому, щоб було запущено процес продуктивної дослідницької діяльності студентів з вивчення питань безпечної поведінки. Наприклад, ставлячи запитання до студентів: „Як вирішити проблеми сміттєвих викидів у місті Одеса?”, було надано багато відповідей, які передбачити заздалегідь було неможливо. Дискусія за даним питанням виявила, що будь-яке місто України може бути чистим і безпечним: викиди можна використовувати як альтернативний спосіб отримання електричної та газової енергії, як матеріал для будівництва, як джерело вторинного матеріалу для промисловості та побуту, роздільний збір сміття за його природою (скло, папір, залишки продуктів харчування, метал тощо) та таке інше. Нами використовувалися і прийоми поживлення занять: а) влаштовували голосування за те або інше рішення чи проблему з метою поляризувати погляди або дійти консенсусу; б) розділяли одну групу на двійки або трійки, які окремо обговорили б ту чи іншу конкретну проблему, а потім знову об'єдналися для пошуків спільного рішення, іншу групу студентів просили подати колективний аналіз і захистити його в обговоренні з рештою учасників дискусії.

Крім того, що студенти залучалися до групової роботи і до активної співпраці з викладачем, нами визначався і рівень знань студентів та їх погляди на різні запитання; таким чином нами стимулювалася розумова робота і взаємодія упродовж занять; під час дискусії студент на заняттях з „Безпеки життєдіяльності” виробляв творче ставлення до навчального матеріалу, проводив постійний аналіз завдань і ситуаційних вправ, практичну перевірку засвоєного навчального матеріалу тощо.

Дискусії в стилі „ток-шоу” допомагали студентам отримувати навички публічного виступу та дискутування, висловлення й захисту власної думки, формування громадянської та особистої активності [1]. Така форма навчання дозволяла контролювати хід дискусії, оцінювати участь кожного студента. Для цього спочатку обиралася група студентів, у яких теми з індивідуального науково-дослідного завдання (реферату) були одного напрямку (наприклад, поведінка під час надзвичайних ситуацій різного характеру). Далі студенти, із

зазначеної групи, по черзі робили коротку доповідь за своїм фрагментом завдання (організація рятувальних робіт в загальноосвітній школі під час надзвичайних ситуацій природного характеру: метеорологічні, тектонічні, топологічні; під час надзвичайних ситуацій техногенного характеру: з викидом забруднюючих речовин, транспортні аварії та катастрофи, аварії на комунальних системах життєзабезпечення; надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру: тероризм, низький життєвий рівень, масові демонстрації, конфлікти та страйки тощо). Студенти в аудиторії, також по-черзі, надавали запитання і отримували відповіді, стосовно поставлених проблем. Група студентів, яка захищала свій реферат, колективно чи поодиночці відповідала на запитання аудиторії, викладач в даній ситуації виконував роль ведучого і контролера за ходом дискусії. Під час таких занять студенти отримували можливість не тільки аналітично мислити, але й критикувати, висловлювати свою власну думку тощо.

Метод ситуаційного навчання („Кейс-стаді“) – один із прогресивних методів у сучасній педагогіці. Метод-кейсів – групова форма організації інтерактивного навчання, за якою викладачі й ті, хто навчаються, беруть участь у безпосередньому обговоренні ділових ситуацій і завдань. Як правило, кейси підготовлюються у письмовій формі і складаються, читаються, вивчаються та обговорюються, виходячи з досвіду реальних осіб, які навчають. Метод кейсів одночасно включає як особливий вид навчального матеріалу, так і особливі способи використання цього матеріалу у навчальному процесі [4].

Під час вивчення побутової безпеки метод кейсів використовувався для обговорення небезпечних факторів, причин та небажаних наслідків, які пов'язані з урбанізацією середовища життєдіяльності людини та шляхи їх вирішення; поведінка людини у специфічних умовах великих населених пунктів. Ми готували кейси щодо проблеми побутової безпеки, які вивчалися студентами, а потім обговорювалися студентами і викладачем протягом практичного заняття. Нами були запропоновані до розгляду наступні питання: а) шумове, вібраційне та електромагнітне забруднення міських приміщень; б) хімічне забруднення атмосфери великих міст як проблема сучасності; в) проблема малозабезпечених верств населення без певного місця проживання, можливі шляхи вирішення; г) проблема безпритульних дітей, шляхи вирішення; г) дитина та її безпечна поведінка у сучасній квартирі. Акцент навчання тут переносився не на оволодіння готовими знаннями, а на співтворчість того, хто викладає і того, кого навчають. Звідси принципова відмінність кейс-методу від традиційних методик – впровадження демократії в процесі засвоєння знань і формування навичок. Той, кого навчають в процесі обговорення проблеми, по суті рівноправний з іншими тими, кого навчають, і викладачем.

Технологія методу кейсів дуже проста: за певними правилами розробляється модель конкретної ситуації, що сталася у реальному житті, і відображається той комплекс знань і практичних навичок, які потрібно одержати студентам. Кейс-метод виступав як спосіб мислення педагога, його особлива парадигма, що дозволяла по-іншому думати й діяти, а також оновити свій творчий потенціал.

Використовуючи інтерактивні методи навчання, ми досягали такого клімату в групах, який сприяв засвоєнню учбового матеріалу, допомагав співробітництву між викладачем та групою. У студентів вироблялися особисті цінності щодо здоров'я, життя, природи, формувалися вміння та навички безпечної поведінки у повсякденному житті та під час надзвичайних ситуацій. Така методика навчання дозволяла забезпечити глибину вивчення змісту матеріалу, студенти-майбутні педагоги, підготовлені за методиками активного навчання, зможуть навчити школярів основ безпечної поведінки в загальноосвітній школі, будуть з інтересом і пошвавленням використовувати такі технології.

Ураховуючи той факт, що засвоєння поліпшується на 50% від традиційних методик навчання, нами було проведено аналіз рівнів засвоєння знань у студентів, які вивчалися за традиційними методиками навчання, і у студентів, які вивчалися за інтерактивною методикою. Розподіляючи рівні засвоєння на високий, достатній, середній та низький, ми отримали результати, які відображені у таблиці 1.

**Рівень засвоєння знань студентами залежно від методики навчання з курсу
„Безпека життєдіяльності”**

Рівні засвоєння	Традиційна методика навчання		Інтерактивна методика навчання	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	1	1,3	17	22,7
Достатній	45	60	38	50,7
Середній	20	26,6	20	26,6
Низький	9	12	0	0
Разом	75	99,9	75	100

Таким чином, рівень засвоєння знань значно покращився саме у студентів, які навчалися за інтерактивною методикою навчання, що підтверджує доцільність використання її у навчальному процесі під час підготовки студентів до навчання школярів основ безпечної життєдіяльності в загальноосвітній школі.

Випускники вищих педагогічних навчальних закладів повинні стати тим джерелом знань, які на якісно новій основі зможуть вести навчання школярів, формуючи їх широкий світогляд і сприяти гармонійному розвитку демократичної особистості. Майбутній педагог повинен звернути увагу на різноманітність зв'язків питань безпечної поведінки з широким колом наук сучасності і на можливість застосування безлічі активних методів навчання для популяризації вивчаємих питань з безпечної життєдіяльності. Наша робота не вичерпує всіх питань методики навчання майбутніх педагогів і лише дає крок для нових розробок і впровадження нових технологій у навчальний процес вищої педагогічної школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурлаєва Л.Ф. Інтерактивні технології в таблицях // Управління школою. – 2005. – №16-18. – С.49-56.
2. Житник Б.О. Методичний poradник: форми і методи навчання. – Харків: Основа, 2005. – 128 с.
3. Корнеева Л. Интерактивные методы обучения // Высшее образование в России. – 2004. – № 12. – С. 105-108.
4. Решетников П.Е. Нетрадиционная технологическая система подготовки учителей: Рождение мастера. Кн. для высш. и средн. пед. учеб. заведений. – М.: Владос, 2000. – 301 с.
5. Сиротенко Г.О. Шляхи оновлення освіти: Науково-методичний аспект. – Харків: Основа, 2003. – 93 с.
6. Технологія тренінгу / Упорядк.: О.Главник, Г.Бевз / За заг.ред. С. Максименко. – К.: Главник, 2005. – 112 с.
7. Щепакіна Л.П., Туркот Т.І., Марданова О.П. Інтерактивні методи в позакласній роботі з предмету „Основи безпеки життєдіяльності” // Збірник наукових праць. Матеріали наук.-практ. конфер. ”Безпека життя і діяльності та здоров'я учнівської молоді”. – Бердянськ: БДПУ. – 2002. – №1, ч.1. – С. 115-122.
8. Яремко З.М. Безпека життєдіяльності. Навч. посіб. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 301 с.